

La cultura asturiana

Roberto GONZÁLEZ-QUEVEDO

L'antropólogu Ramón Valdés fixo hai un tiempu alusión a la osadía que significa dar una visión de conxuntu del problema de la cultura asturiana. Osadía que naz del fechu del abandonu que sufren los estudios antropológicos d'Asturies:

"Osadía es atreverse a una visión de conjunto como la que aquí he intentado, cuando nuestro conocimiento antropológico de Asturias es tan pavorosamente pobre e incompleto. Ojalá que entre los objetivos revolucionarios del poder de aquí recuperado, esté el de volver a institucionalizar en la Universidad asturiana el estudio de la etnología que fugazmente, desde 1966 a 1971, estuvo en nuestras aulas". (R. Valdés, 1987, 328)

Ensin dulda, si Ramón Valdés nun se viera obligáu a marchar d'Asturies a principios de los años 70, agora'l nuesu conocimientu de la cultura asturiana sería muncho más fondu, seriu y taría camín de dir a un futuru esperanzador. Pero la conducta inmoral de dalguna persona, que ceu confirmó la so obsesión antiasturianista, frustró aquella posibilidá y agora la Universidá asturiana ye la *única* d'España que nun tien los estudios antropológicos institucionalizaos.

Sicasí, nun podemos renunciar al estudiu de problemes comu ésti de la cultura asturiana. ¿Qué ye la cultura asturiana? ¿Qué significa'l términu "cultura asturiana"?

En primer llugar alcontramos la dificultá de matizar qué ye lo que s'entende por *cultura*.

Embaxu la pallabra *cultura* puen atopase munchos significaos. Si dexamos de llau les aceiciones ayenes al mundu de l'antropoloxía, alcontramos que tamién ente los antropólogos *cultura* nun ye un términu unívocu. Cada corriente que naz na hestoria de l'antropoloxía ye una corriente que lleva un conceutu diferente de lo que ye la cultura. Cada "autor", tal comu

lo entiende, siguiendo a Barthes, Clifford Geertz (1989), o lo que ye lo mesmo, caún de los grandes protagonistas de l'antropoloxía, capaces d'iguar un nueu discursu científicu, tien el so propiu conceutu de cultura.

El nome de Tylor ta asociáu a los nicios de l'antropoloxía y d'él ye esta yá perclásica definición:

"Culture... is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by men as member of society" (Tylor, 1958, 1)

Antropólogos comu Tylor y Morgan vieron la cultura comu un tou complexu y coherente, un tou nel que s'abelluguen fechos abondo estremaos ente sí; costumes en xeneral, idees, cultura material, etc. Amás, estos primeros antropólogos vieron la cultura dende un puntu vista evolucionista: la cultura sigue un desendolcu dende un aniciu connotáu negativamente hasta un futuru meyor. La cultura humana *progres*a dende l'orixe hasta güei y supónse que seguirá progresando. Asina, Morgan dibuxaba los tres pasos pelos que pasa la cultura del home: salvaxismu, barbarismu y civilización (culminación cultural al algamase la escritura, el gobiernu, la especialización económica y la complexidá social).

Escontra esti llabor de teorizar globalmente so la evolución cultural de la humanidá, Franz Boas punxo l'atención na necesidá de volver los güeyos a les cultures particulares.

La interrellación que s'atopa ente les diverses cultures fai que necesitemos averanos al estudiu d'una cultura en concreto, amirando pa los fenómenos de *difusión* (los fechos culturales pasen d'un llau a otru) y tamién de los d'*integración* (un fechu cultural que vien de fuera adáutase al sistema cultural).

Con Boas les cultures vense comu mundos propios, que convién interpretar dende los sos términos, non dende un puntu de vista de supuestu privilexu nel procesu evolutivu. Desfáise asina un presupuestu básicu del evolucionismu y surge la idea del relativismu cultural: nun val interpretar una cultura coles claves, ayenes, d'otra cultura distinta.

El mesmu interés pa coles cultures particulares maniéstase na orientación funcionalista: los fenómenos culturales desempeñen una función y entender estos fenómenos ye entender cuáles son les funciones desempeñaes. La visión funcionalista pon les bases pa la intelixencia de les cultures na estructura social. Nun pue sabese lo que ye una cultura estremándola de la sociedá na que surge.

Orixinal, aunque con poca influencia posterior, ye la visión de la cultura de

Ruth Benedict. Cada cultura tien un temperamentu y ye la consecuencia de la personalidá d'un pueblu. Escontra un repertoriu de diverses cultures seremos a ver cómo unes cultures estrémense d'otres: nunes predominará l'agresividá, n'otres la modestia, en delles un tipu de configuración de personalidá, n'otres otu, etc.

Leslie White piensa que la cultura ye'l conxuntu de coses y fechos

"that are dependent upon the exercise of a mental ability, peculiar to the human species, that we are have termed 'symboling' " (White, 1949, 363).

Los fechos culturales son consecuencia de la simbolización humana y estrémense de los de calter sicolóxicu en qu'estos enfótense na rellación colos organismos humanos.

El conceutu de cultura qu'alcontramos en trabayu de Lévi-Strauss tuvo una pergrande influencia nos estudios antropolóxicos pero tamién fuera d'ellos. La lóxica que remana'l comportamientu social ye inconsciente pa los sos actores. Les creaciones culturales, comu puedan ser los mitos o los sistemes de parentescu, hai que les estudiar comu consecuencias d'esa lóxica tapecida. Lévi-Strauss suel recurrir a les oposiciones binaries (por exemplu, naturaleza/cultura) pa descubrir les estructures que faen alitar los procesos culturales.

Pa Clifford Geertz les cultures nun tán integraes dafechu, pues dientru d'elles hai abondes contradicciones y disfunciones. Un fechu cultural hai que lu estudiar comu si fora un testu. Fai falta descubrir cuáles son los diferentes mensaxes qu'esi testu tresmite a los que participen d'él. Una cultura ye, entós, una coleición, que nun tien por qué ser coherente, de "testos" o realizaciones del home comu ser que ye quien a simbolizar.

Ente los antropólogos hai consensu total en que la *cultura* ye l'oxetu de l'antropoloxía. Pero lo más interesante ye observar que nun hai aluerdu dengún, ente los antropólogos, respetu a qué ye lo qu'hai qu'entender por *cultura*, comu nos demuestra l'anterior resume.

N'artículu enriba mentáu de Ramón Valdés hai un interesante averamientu al conceutu de cultura. Según esti autor lo que l'antropoloxía estudia son los comportamientos, les conductes conscientes, intencionales y recurrentes. Estes conductes agrúpense nel estudiu antropolóxicu en cuatro exes: un primer ex ye'l sistema d'aiciones y otu ex ye'l sistema social. Queden otros dos exes, que son el sistema llingüísticu y el sistema de les ideas.

II

Esti esquema que propón Ramón Valdés pa esclariar los niveles del análisis cultural ye útil. Nun pue falase nesti sen d'esquemes verdaderos o falsos, pues dos mui diferentes puen ser al empar valoratibles. En tou casu, con estos conceutos enfréntase Ramón Valdés al problema de qué ye la cultura asturiana.

Y lo primero que se pon en dulda ye que pueda o non falase de qu'hai una cultura asturiana. Convién adelantar que según Valdés nun pue falase de que, por exemplu, en casu español, les denominaes "nacionalidaes hestóriques" tengan una cultura propia. Esto quier dicir que nun podemos, con propiedá, falar de qu'hai una cultura gallega o una cultura vasca, o una cultura catalana (Valdés, 1987, 328). Tampocu podemos falar, por supuestu, d'una cultura española. En consecuencia, tampocu podemos dicir qu'haya una cultura asturiana.

Si nun hai una entidá cultural asturiana ¿qué ye Asturias? Ye namás una unidá político-administrativa, un territoriu que vien en mapa con unes fronteres concretes. Galicia, Euzkadi o Cataluña son simples territorios con unes simples fronteres. Fronteres que nun puen fundamentase en diferencies culturales (al nun haber denguna entidá cultural que-yos dea xustificación). Esto quier dicir qu' Asturias, Galicia, Euzkadi o Cataluña son territorios dellimitaos por unes fronteres que, dende'l puntu de vista cultural, son *arbitraries*. Detrás de nomes comu Asturias, Cataluña, Euzkadi o Galicia nun hai denguna realidá cultural diferenciadora: les llendes qu'estremen estos territorios tarán xustificaos hestórica o alministrativamente, pero non culturalmente.

Ramón Valdés intenta demostrar qu' Asturias nun tien una entidá propia dende diversos puntos de vista.

Xeográficamente, Asturias nun tien una personalidá propia: ye un fragmentu de la "rexón cantábrica" (Valdés, 1987, 317). Nun hai diferencia dende la Estaca de Bares hasta'l Bidasoa. Lo mesmo podría dicise en cuantes a la consideración bioantropolóxica.

En segundu llugar, el mou de subsistencia propiu d' Asturias (l'agricultura y la ganadería asociaes) ye tamién el mesmu que'l qu'atopamos na "rexón cantábrica". Nun habría dengún aspeutu estremador. La casería asturiana ye una unidá de producción y consumu que somos a alcontrar tamién, umbaxu otros nomes, n'otros llugares de la "rexón cantábrica". N'entrambos exes de les aiciones y de la estructura social (según la terminoloxía yá mentada) alcuéntrase que nun hai tala cultura asturiana:

"Otra vez la presunta especificidad de una cultura asturiana se disuelve en un ámbito mucho más amplio: el de la cultura de toda la franja septentrional de

España" (Valdés, 1987, 319).

La mesma situación establez Ramón Valdés pa lo que se refier al cuartu ex: el del mundu de les ideas. Les creencies tradicionales asturianas, comu la nueche de San Xuan, o la propia mitoloxía asturiana son idéntiques a les d'otros llugares cantábricos:

"¿Qué diferencia hay entre el diañu asturiano y el trasgo gallego o el follet catalán? ¿O entre las xanas de Asturias y las lamiñak vascas?" (Valdés,1987,319).

Sin embargu reconoz Ramón Valdés que la presunta unidá cultural qu'atopamos na "rexón cantábrica", no que cinca a los otros éxes, ruempe al considerar l'ex de la llingua:

"Donde sí parece que esta unidad septentrional se quiebra es en el último de los ejes, el del lenguaje". (Valdés, 1987, 319)

Ensin dulda, dente'l puntu vista llingüísticu, nun pue falase d'homoxeneidá na "rexón cantábrica". Tenemos, efeutivamente, tres llingües romances y otra llingua de filiación dixebrada. Pero Ramón Valdés alcuentra motivos pa descartar que pueda dicise que n'Asturies haya una personalidá cultural fitada nel aspeutu llingüísticu (tercer ex, na terminoloxía mentada). Estos motivos son los siguientes:

- En primer llugar, l'asturianu fálase fuera de les fronteres asturianas: provincia de Santander , de Lleón y más al sur entovía:

"Se habla asturiano en un buen trozo de la provincia de Santander... hasta en Portugal se habla asturiano". (Valdés, 1987, 320)

- En segundu llugar, nuna faza importante del territoriu de la provincia d'Asturies nun se fala asturianu, sinón que se falaría'l gallegu.

Esto fai que Ramón Valdés prieslle estos camientos so la importancia de la realidá llingüística cola afirmación siguiente:

"Tampoco el eje del lenguaje delimita ni caracteriza satisfactoriamente una cultura asturiana" (Valdés, 1987, 320)

Más alantre destacarése la falta d'identidá llingüístico-cultural n'Asturies por mor de la diversidá dialeutal de la llingua asturiana:

"Para complicar más las cosas, de la lengua asturiana se hablan tres variantes

III

Agora fai falta faer un análisis d'estes afirmaciones feches por Ramón Valdés respeutu al problema de la cultura asturiana. L'esquema de lo que ye la cultura ye un esquema útil, anque, comu cualquier otru, con puntos discutibles. Aceutando estos presupuestos, vamos estudiar darréu les argumentaciones feches nel interesante artículu al que tamos fayendo referencia.

1.- En primer llugar, Ramón Valdés diz que, dende'l puntu de vista xeográficu Asturias nun ye daqué definible, pues pertenez a la "rexón cantábrica" y nun-y correspuende dengún rasgu específicu.

Pue almitise que la "rexón cantábrica" comparte munchos aspectos relevantes de carauterización climática: trátase d'un clima oceánicu (poca oscilación térmica, con temperatures sonces d'iviernu y branos frescos; lluvies espardíes regularmente per tol añu). Ye un clima propiu de la "rexón cantábrica", pero non exclusivamente. Non. Atopamos esti mesmu clima per tola costa atlántica europea, dende Portugal hasta Noruega. Y atopamos tamién esti clima nes costes pacífiques de Norteamérica, del sur chilenu, de Tasmania y de Nueva Zelanda. Dientru d'esti dominiu oceánicu hai, lóxicamente, variantes locales. Estes variantes atopámosles na "rexón cantábrica". Mesmamente n'Asturies alcontramos siginificatives variantes climátiques, zones de viñes con branu relativamente secu (Concechu de Cangas del Narcea y dalgunos concechos collindantes) y zones de grandísima pluviosidá na época estival.

En consecuencia, si, comu diz Ramón Valdés, nun pue falase d'Asturies comu una unidá xeográfica, tampocu pue falase, entós, d'una supuesta "rexón cantábrica". Tan arbitrariu ye un términu comu otru. Un trozu de tela ye un trozu de tela, pero un trozu de tela más grande que l'anterior sigue siendo un trozu de tela. Y tolos trozos siguirán siendo trozos de tela. Sería absurdo rechazar un trozu y acentar otru más grande col argumentu de qu'aquél yera un trozu. El conceutu de "rexón cantábrica" ye tan valoratible comu'l d' "Asturies": entrambos son fragmentos d'un espaciu climáticu vixente güei terminolóxicamente nos estudios xeográficos. Y efeutivamente, podemos alcontrar n'Asturies llugares mui paecíos climáticamente a otros de Galicia, de Bretaña o de Cornualles, pero tamién podemos alcontrar llugares asturianos climáticamente diferentes a los anteriores y, al mesmu tiempu, mui paecíos a otros llugares del dominiu oceánicu. Según seyan los criterios establecíos, podemos dir estremando rexones, subrexones y microclimes infinitamente, pero nun tenemos

drechu a dicir que nesti *continuum* d'opciones posibles una seya la que coincida cola realidá mientres les otres seríen inventos de la fabulación.

Dende'l puntu de vista xeográficu, entós, nun hai una identidá asturiana, nun se pue falar d'Asturies. Pero tampoco podría falase d'Escocia, nin de Gales, nin d'Inglaterra, nin de Flandes, nin de Valonia, nin de Dinamarca, nin de Frisia, por citar dalgunes entidaes hestóriques de diferentes niveles d'astracción. Dicir que nun hai una Asturias xeográfica nun ye nin verdadero nin falso: ye esplicitar una redundancia comu la d'afirmar que xeográficamente namás pue faese una rexonalización si usamos criterios xeográficos.

Les observaciones so la non especificidá xeográfica d'Asturies nun nos dicen, entós, nada respeutu a qu'Asturies tenga o non una identidá. Un territoriu tendría nesti sen una identidá si dientru de *tol espaciu físicu* llendáu poles sos fronteres hubiese un *únicu* clima que nun s'alcontrara fuera de tales fronteres. Evidentemente nun pue haber sitiu talu si nun ye na ficción. Polo contrario, dientru d'una mesma área climática la lliteratura antropolóxica muéstranos incontables casos de diversidá cultural: cultures dixebraes dafechu dientru los trópicos lluviosos, nos desiertos, nos climas templaos, etc. Y ¿ye que los etnógrafos nun tienen rexistraes árees culturales con clara diversidá xeográfica y climática?

La especificidá xeográfica nun ye pertinente, entós, pa tratar el problema de la identidá cultural d'Asturies.

2.- Respeutu a l'afirmación de Ramón Valdés de que "tampoco existe Asturias bioantropológicamente" (Valdés, 1987, 317) y la so creencia en qu'hai tamién una "rexón cantábrica" nesti sen:

"Galicia, Asturias, Cantabria y Euzkadi integran una zona antropodemográfica unitaria". (Valdés, 1987, 317)

hai que precisar que se trata d'afirmaciones mui arriesgaes, pues nun hai munchos conocimientos nin mui precisos pa sofítales. Más bien paez que les investigaciones qu'hasta agora conocemos demuestren que, en dalgunos momentos prehistóricos, la cornisa cantábrica carauterizóse pola so escasa homoxeneidá bioantropolóxica. Na propia Asturias tiense estudiáu'l problema de la diversidá interna a la lluz de los datos de los índices cefálicos. En base a estos datos y alvirtiendo que ye una interpretación esquemática y non la única posible diznos José Manuel González (1978, 54):

"La génesis de la etnia craneana de Asturias, en lo que al índice cefálico atañe, podría explicarse o entenderse del siguiente modo: antes de la invasión de Asturias

por los indoeuropeos, su población no era étnicamente uniforme ni quizá numerosa. Después arribaron a su territorio, desde Santander, desde Lugo, y acaso desde León, gentes braquicéfalas que, mezcladas a las anteriores, darían la tónica dominante a la región. Más adelante, desde la Meseta, llegarían a Asturias gentes de cráneos alargados que penetrarían en cuña hacia el mar, escindiendo así la supuesta unidad braquicéfala anterior..."

Nun importa la validez o non d'esta hipótesis, valnos comu muestra de lo complexo del problema. Nun pue falase d'uniformidá nesti sen na cornisa cantábrica. Falar d'una "rexón bioantropolóxica cantábrica" ye mucho menos xustificao que referise, por exemplu, a Asturias. Pues si n' Asturias ye pergrande la diversidá y complicáu'l procesu hestóricu, mucho más grande entovía ye la dixebrá na perfragmentada, bioantropolóxicamente, cornisa cantábrica.

Pero ye realmente estraño usar el fechu de la diversidá y unidá bioantropolóxica comu fundamentu d'una identidá cultural. Por supuestu qu' Asturias, nesti sen, ye una entidá que tien diferencies internes y que comparte munchos rasgos comunes a otros llugares d'Europa. Pero eso ¿qué tien que ver cola identidá d' Asturias? ¿Namás hai identidá si hai *una raza única*? Non, nun ye un criteriu valoratible.

Tampocu ye, entós, pertinente recurrir a lo bioantropolóxicu pa decidir si hai o nun hai una identidá asturiana.

3. En cuantes al sistema d'aiciones y al sistema social nun hai, según Ramón Valdés, una identidá asturiana, sinón qu'ésta sería un fragmentu de la cultura de la "rexón cantábrica". Por exemplu, el mou de subsistencia básicu d' Asturias, el complexu económicu-ganaderu, nun tien denguna especificidá asturiana, sería idénticu a tola cornisa cantábrica.

Ye evidente lo paecies que son les formes d'esplotación económica en tola Iberia húmeda (non sólo na "rexón cantábrica"). Pero hai tamién importantes diferencies, diferencies mui fondes nes formes d'esplotación, tanto a niveles locales comu a niveles superiores. Efeutivamente, les sociedaes basaes na economía asociada a la ganadería tienen un rasgu común: toes elles tienen una economía ganadera y tamién agrícola. Pero esto ye una tautoloxía irrelevante respetu a la identidá cultural. Pues de lo contrario llegaríamos al absurdu de que tolos pueblos ganaderos tendrían una mesma cultura. Y precisamente l'antropoloxía lleva munchos años mostrándonos cultures dixebræes con sistemas paecíos d'esplotación económica. Lo contrario sería afirmar qu'hai tantes cultures comu sistemas económicos.

La estructura económico-social ye importante, pero non decisiva pa falar d'identidá cultural. Si observamos el paisax, por exemplu, del sur d'Inglaterra, vemos

que'l carauterísticu *bocage de la cuenca de Londres* ye idénticu al qu'atopamos en gran parte d'Asturies. El mesmu paisax y les formes asemeyaes d'esplotación que podemos ver en Bretaña o en El Limousin. Pero, ¿tien sentíu dicir que la identidá asturiana ye daqué que se disuelve na identidá inglesa o bretona? Non, a lo llargo de tola Europa atlántica hai formes similares de mou de vida y, ensin embargu, hai munches y mui variaes cultures. Y, dende llueu, nesta gran área de la Europa oceánica la cornisa cantábrica nun forma una entidá unitaria mínimamente relevante.

Ye muncho más arriesgada l'affirmación de que tampocu no que cinca a la cultura material hai aspectos que dixebren a Asturies d'otros territorios que la llenden. Si hemos ser realistes vemos que dientru d'Asturies hai diversidá polo que se refier a la cultura material y podemos dibuxar diferentes zones repeutu a diversos elementos d'esa cultura material. Nes fronteres alministratives d'Asturies observamos, comu siempre ocurre nes fronteres, influencies nún y otru sen. Pero en xeneral sería zarrar los güeyos a la realidá nun reconocer qu'hai una cultura material con rasgos propios n'Asturies. Pero, evidentemente, non esclusivamente propia, sinón mui paecida a la que podemos atopar n'otros llugares d'Europa.

Por exemplu, tenemos el casu del horru asturianu. Ye un horru diferente del horru gallegu. Pero, efeutivamente, l'horru asturianu penetra nuna gran fastera de la montaña lucense, mientres l'horru gallegu penetra varios quilómetros pela costa asturiana. ¿Significa esta mutua influencia fronteriza que nun pue utilizase'l términu "horru gallegu" o "horru asturianu"? Dientru del horru asturianu alcontramos lo que podríamos llamar "zones dialeutales" (horros de "pacha", de "llousa", de "teya", y otros aspectos dixebradores). Y estes variantes superen les fronteres alministratives non sólo na montaña lucense, sinón tamién nos concechos de Ribadesil (Palacios del Sil), Babia, Llaciana y otros del norte de la provincia de Lleón y otres provincies del norte peninsular. Pero'l qu'una pequeña porción d'horros asturianos tean fuera de la provincia d'Asturies nun pue ser un argumentu seriu pa dicir que tal horru nun ye parte del patrimoni cultural autóctonu asturianu. Sería comu dicir que'l gallegu nun ye un elementu identificador de Galicia porque la llingua galega fálase fuera de Galicia. Sería tan absurdo comu dicir que l'holandés o l'alemán nun son, respetivamente, un valor identificativu d'Holanda o d'Alemania, porque se falen tamién en Bélxica o en Francia. Ye cuasi imposible qu'un elementu de la cultura material o un aspectu llingüísticu s'afiera esautamente con unes fronteres daes. L'horru ye un elementu identificativu de la cultura asturiana, anque haya delles variantes d'estos horros fuera d'Asturies o n'otres partes del planeta s'alcuentren construcciones que tienen dalgún paecíu col horru asturianu.

La estructura social propia del mou de vida tradicional n'Asturies ye daqué entovía poco estudiao fondamente. Pero sí podemos dicir que, comu nun podía ser d'otra manera, hai diferencies abondes ente unes zones y otres d'Asturies. Mesma-

mente nes mesmas zones atopamos delles vegaes que vivien paralelamente dixebrades formes d'organización social. Por exemplu, na familia rural asturiana ye mui probable qu'atopemos diferencies significatives en función de variables estremaes (cambiu de residencia en ciclu anual o non, afondamientu nel cambiu social, especialización económica, etc.) Diferencies que, en función d'estes o d'otres variables, alcontramos tamién n'otros llugares en mundu. Sería una inxenuidá pensar que, por exemplu, el repartu de los roles sexuales ye'l mesmu en toa Asturias: mesmamente nuna mesma zona d' Asturias alcontramos significatives diferencies. Pero si d' Asturias pasamos a la "rexón cantábrica" entós sí que les diferencies son muncho más grandes.

Evidentemente la familia asturiana nun ye un fenómenu únicu en mundu. Pero eso nun ye una oxeición pa que nun se pueda falar d'una cultura asturiana. Los rasgos básicos de la familia rural asturiana (lo que yá ye una astraición) son los mesmos qu'atopamos en cuasi toa Europa. Por exemplu, el dibuxu que de la familia campesina polaca nos fixeron nel primer quartu de sieglu Thomas y Znaniecki (1958) muéstranos una situación asemeyada a la que podía vese na familia campesina asturiana. Otramiente, en dalgunes families asturianas tradicionales observamos dellos patronos de vida paecíos a los que describe Shain (1983) respeutu a la unidá doméstica na sociedá rusa del cambiu de sielu. Pero esto nun ye argumentu pa dicir que nun hai cultura asturiana. Ye una muestra de que, comu ye d'esperar, na cultura asturiana atopamos dellos vezos comunes a tola Europa cristiana. Pues la evolución de la familia asturiana nun pudo ser ayena a la evolución de la familia en xeneral en tola cristiandá (V., por exemplu, de qué xeitu la llesia foi a modificar, quiciabes, delles estructures familiares n'Europa en Goody, 1986).

Pero ye evidente que de lláu de la inmensa cantidá de vezos sociales comunes a otros llugares, alcontramos dalgunos rasgos propios d' Asturias; en tou casu, atopámoslos con más seguridá que n'astraciones superiores, comu pueda ser la supuesta "rexón cantábrica". Lo qu'entovía nos falta ye un conocimientu más fondu de la sociedá y les formes culturales propias de les diverses zones d' Asturias. Darréu seríamos a precisar meyor los aspeutos más y menos restrinxíos a la cultura asturiana.

IV

Respeutu al ex de les idees (creencies, valores) diz Ramón Valdés que la situación ye la mesma que nos otros exes.

Si n'otros aspeutos nun ye fácil faer precisiones contundentes, nesti casu sí que

pue dicise que Ramón Valdés enquivócase. Ye verdá que la nueche de San Xuan nun ye esclusiva d'Asturies. ¡Dende llueu! Pero ¿ye esclusiva de dalgún llugar? Alcuéntrense paecíos con Galicia y otre partes del Cantábricu. Pero ye un grave error creer que'l norte peninsular tien una cultura propia que se manifiesta nes idees. Non. Basta, por exemplu, lleer la comedia de Shakespeare *A Midsummer - Night's Dream* pa ver que les creencies so la nueche de San Xuan son les mesmes n'Asturies que n'otros países d'Europa. De tal xeitu qu'asina comu la traducción castellana «El sueño de una noche de verano» nun nos diz nada, un títulu n'asturianu comu «El suaño d'una nueche de San Xuan» informaría-y perfectamente al conocedor de la cultura asturiana del sen de la guapa obra shakespeariana.

Si Ramón Valdés nun se viera obligáu a marchar d'Asturies y pudiera daquella entamar los necesarios trabayos antropológicos so la sociedá asturiana, güei sabríamos muncho más de tolos aspectos propios de la cultura asturiana. Y, concretamente, ensin dulda, tendría él otru reconocimientu pa cola cultura asturiana respetu a la mitoloxía.

Efectivamente, n'Asturies alcontramos una mitoloxía que, siendo hermana d'otres del norte d'Europa, tien una gran personalidá propia y una sorprendente vitalidá. Un estudiu fondu d'Asturies que nun quede na visión folclórica de los mitos asturianos sería pervalorabile pa esclariar dellos aspectos de la sociedá asturiana. Pues los mitos tradicionales asturianos, anque en procesu de desanicu, entavía siguen vivos n'Asturies. Yo tengo visto faer munches vegaes el ritual pa defendese del perxudicial *Renubeiru*: poniendo en forma de cruz el *rudabellu ya la pala'l fornu*. Entavía en munchos llugares d'Asturies miéntase'l *Sumiciu* pa xustificar que dalguna cosa desapaez. Entavía agora puen escuchase lliendes de la xana nos llabios de quien cree nelles dafechu y que cola hestoria de la xana nos diz daqué que namás tien sentíu nel so mou de vida económicu y social. Y seres mitolóxicos comu los asturianos alcontrámoslos en gran parte d'Europa, pero eso nun quita que nun podamos falar d'una mitoloxía asturiana, fragmentu non d'una mitoloxía "cantábrica", sinón europea. Pero por razones hestóriques que nun ye fácil alcontrar con seguridá, lo cierto ye que n'Asturies atopamos un país que conserva la so mitoloxía con muncha más fuercia que cualquier otru pueblu d'Europa.

N'otros munchos sitios apaecen versiones de les xanes asturianas y seguramente más paecies entavía que les lamiñak vasques. En Bretaña, y n'otros munchos sitios d'Europa, alcontramos los mesmos ritos pa espantar el peligru de la xana, que roba la lleche por mor del cambiü de neñu. Pero ye mui fondu'l mitu astur de la xana: ¡hai tanto qu'estudiar respetu a la base socioeconómica del mitu, la so rellación con otros aspectos de la maxa astur, el ciclu vital, otros seres mitolóxicos, etc.!

Y por supuesto que nun ye la mesma cosa'l trasgu gallegu que'l diañu asturianu.

Pues na mitoloxía asturiana, aunque en delles versiones apaezan mecíos, una cosa ye'l trasgu y otra'l diañu: entrambos son asturianos y entrambos son, polo menos, europeos. Por exemplu, Heinrich Heine, falando del problema de la persistencia de la mitoloxía xermánica n'Alemania, cúntanos el mesmu mitu (col *kobold* alemán, *nissen* de Dinamarca, el *trasgu* asturianu) que munches vegaes tengo yo escuchao a los paisanos en diversos llugares:

"Cuando esos espíritus se introducen en una casa, no están dispuestos a dejarla con facilidad... Un pobre vecino de Jutlandia llegó a verse tan hastiado por la incómoda presencia de uno de esos singulares comensales, que resolvió abandonarle la casa; cargó su miserable ajuar en un carretón y se puso en camino para ir a establecerse en la aldea próxima, pero habiéndose vuelto una vez, vio el gorrete rojo y la cabecilla del kobold, que se asomaba por una mantequera y que le dijo amistosamente: ¡nos mudamos!" (Heine, 1972, 18)

Compárese esti pequeñu mitu col que yo mesmu pañé hai mui pocos años en territoriu occidental astur:

"Había una vez nun barriu'l pueblu una casa na que vivían duas harmanas viechas ya resulta que toulus días venía el trasgu ya metíase na súa cama ya puníase-lls na cama encima d'ellas.

Comu'l trasgu nun dexaba de venire ya tolas nueites faía-lls la mesma visita, pensaron que lo mechor yera marchare pa outra casa ya asina podrían perdelu de vista.

Cambiáronse entoncias pa la outra punta'l pueblu. Pero'l mesmu día que cambianon de vivienda, namás acabare de metere las últimas cousas na nueva casa, vienon entrare pola puerta al trasgu con una maleta na manu.

Perguntánun-lls entoncias:

-¿Usté qué fai aiqui?

Ya contestóu-lls él:

- Lláu, ¿nun andamos de casa mudada?"

(R. González-Quevedo, 1980, 48-9)

Dende siempre los folkloristes asturianos (V., por exemplu, del Llano, 1977 o Cabal, 1983) tuvieron constancia de los paecíos ente los rasgos culturales asturianos y los d'otros llugares d'Europa. El mesmu Cabal fixo mención a les anteriores llinies de H. Heine (Cabal, 1983, 153).

En cuantes a los aspectos máxicos de la cultura asturiana vemos la mesma realidá. El fenómenu de la maxa n'Asturies ye una variante del fenómenu de la maxa y la bruxería ondequiera; ye un fechu humanu y universal. Munches de les

observaciones feches, pongamos por casu, n'Africa (por exemplu, Evans-Pritchard, 1976) o en Melanesia (por exemplu, Lawrence y Meggit, 1965) podrían valir pa casos observaos n'Asturies. Pero efeutivamente la maxa na cultura asturiana tien unos aspectos más paecíos a la Europa cristiana. Quiciabes, comu suel ocurrir, n'Asturies atopamos otra vuelta dalgunos vezos máxicos yá desaparecíos n'otros llugares d'Europa: ye un modelu más arcaicu. Si se permite una matización un tanto lliteraria, diríamos, en pallabres de Le Roy Ladurie, que les costumes máxiques n'Asturies tienen los sos raigaños "en insondables y riquísimas mitoloxías", y que "en su propia rusticidad" tovía siguen "extrañas o anteriores al cristianismo" (Le Roy Ladurie, 1984, 22-3).

Conozo, y nun ye dengún descubrimientu n'absolutu, pueblos d'Asturies onde cuasi dengún de los neños actualmente n'edá escolar dexó de sufrir el ritual de "pasar l'agua" pa curalu de mal de güeyu. Y ye que les formes culturales de curase y defendese escontra'l mal, anque paecies a les qu'atopamos n'otros sitios d'Europa y del mundu, consérvense n'Asturies especialmente vives y, les más de les vegaes, con munchos matices específicos. Del mesmu mou que, dientru d'estos rasgos comunes específicos, alcontramos, comu ye natural, interesantes zones de variantes en vezos de calter máxicu. Tienen, ensin dulda, muncha más relevancia, a propóscitu de los fenómenos culturales rellacionaos cola maxa, términos comu l'Occidente astur, Asturies o Europa qu'una supuesta "rexón cantábrica", conceutu de pocu valir pal análisis cultural.

V

En cuasi toles formes de ver el conceutu de cultura la llingua ye daqué importante. Munchos antropólogos consideren, implícitamente o a les clares, que la llingua ye un subsistema cultural. Nel propiu conceutu de cultura que propón Ramón Valdés, la llingua ye ún de los cuatro exes nos que s'articula la cultura.

Nel aspeutu llingüísticu queda bien a les clares que dende'l puntu de vista cultural la "rexón cantábrica" ye una entelequia con poques referencies a la realidá. Poques árees alcontramos n'Europa tan fragmentaes llingüísticamente y con tanta fondura.

Pero tres la fragmentación llingüística hai una perclara división cultural. Pongamos un exemplu. Dientru del propiu dominiu llingüísticu astur, dientru de la mesma llingua, atopamos, comu suel ocurrir con toa llingua, delles variantes dia-

leutales fundamentales (asturianu occidental, central y oriental). Pues bien: esta simple dixebrá dialeutal tien una clara repercusión n'otros aspectos culturales (formes de rellación social, estructura del trabayu comunal, formes de cultura material, música popular, xuegos de neños y d'adultos, etc.). Naide que recuerra de llau a llau Asturias dexará d'atopar, dientru d'una unitaria especificidá, infinidá de matices nel comportamientu social y nes formes culturales que suelen aferise a los matices llingüísticos. Si esto pasa dientru del dominiu de la mesma llingua, ¡cuántu más ocurre cuando falamos d'una cornisa cantábrica estremada en cuatro llingües! La fuerzia de la llingua a la hora d'iguar una cultura ye tan grande que dende llueu trespasa toa frontera alministrativa. Y si Ramón Valdés reconoz qu'en Cangas del Narcea fálase la mesma variante qu'en Llaciana, cualquier antropólogu que trabaye n'entrambos concechos atopara infinidá de paecíos nes formes culturales de tratar l'alimentación, la diversión, el ciclu económicu anual, los trabayos coles vaques y cola reciella, el ciclu vital, etc. Tan evidentes pal antropólogu que son les mesmes realidaes culturales comu pal llingüista que son les mesmes realidaes llingüístiques.

Naide pue negar, a nun ser que se diga que la llingua nun ye un fenómenu culturalmente relevante, que n' Asturias nun hai una especificidá llingüística y una especificidá cultural asociada a esta realidá llingüística. *Comu ye d'esperar siempre pol llingüista y pol antropólogu la cultura y la llingua asturiana rebasen les fronteres alministratives de la provincia.* Al mesmu tiempu, *comu suel siempre ocurrir,* dientru la provincia penetren influencies llingüístiques y culturales de fuera. Pero esto, lloñe de ser un argumentu escontra la identidá cultural d' Asturias, ye la situación normal en que solemos atopar les cultures feches pol home. ¿Una coincidencia absoluta ente llingua y cultura y fronteres alministratives? Nun pue ser: si namás asina hubiese identidá cultural, ésta sería daqué imposible.

Dempués d'asegurar que nun hai una cultura asturiana aunque sí una de tipu "rexón cantábrica", Ramón Valdés diz qu'hai tres cultures n' Asturias: la cultura de la marina, la cultura del país intermediu y de montañes de tipu mediu y la cultura de los cumes altos y les brañes. Después distingue n' Asturias cinco cultures: la cultura de l'agricultura y la ganadería, la cultura de la pesca, la cultura de la industria, la cultura de la minería y la cultura de les ciudaes. Ramón Valdés dase perfeuta cuenta d'esta contradicción (Valdés, 1987, 327) pero soluciónalo diciendo que la llamada cultura de la rexón cantábrica podía dixebrase en diferentes cultures.

VI

Nun puedo tar d'alcuertu con Ramón Valdés en dellos aspectos que se mani-

fiesten nesti interesante artículu so la cultura asturiana.

En primer llugar, pienso que nel mentáu artículu dase un conceutu de cultura pero dempués úsase otru. Por exemplu, el llamáu tercer ex, la llingua, queda escaeciú dafechu. Pero resultaría l'ex más claru de toos. Más claru nun doble sen: en primer llugar ye'l más fácil de dellimitar. En segundu llugar, ye'l que más rasgos culturales arrastra y más consecuencies tien a otros niveles. N'Asturies hai una llingua qu'abelluga munchos rasgos culturales. Con influencies gallegues y castellanes, ye verdá, comu ye d'esperar: pero estes influencies nun-y quiten dengún valir a la existencia d'un área llingüístico-cultural.

En segundu llugar, ye mui arriesgao dicir que les formes de vida son iguales n'Asturies que nel restu la cornisa cantábrica. Namás dempués de munchos estudios podría asegurase eso. Dende llueu, nel aspeutu de les idees y creencies y na estructura social n'Asturies alcontramos una complexa diversidá interna y, al mesmu tiempu, unos rasgos tan asemeyaos comu, al mesmu tiempu, particulares respeutu otros territorios d'España y Europa.

En tercer llugar, cuando Ramón Valdés fala de la identidá cultural asturiana y de la identidá d'Asturies paez que ta usando un conceutu d'identidá cultural comu ésti: hai identidá cultural si hai:

- un base bioantropolóxica única, que coincida coles fronteres; homoxénea dientru d'elles, nula fuera d'elles.
- un mou de vida y una estructura social única: tamén idéntica dientru les fronteres y diferente dafechu de les qu'atopamos fuera.
- un conxuntu d'idees y creencies totalmente específiques y circunscrites a les llendes del territoriu.
- una llingua ensin variantes y que tenga un dominiu coincidente dafechu coles fronteres.

Pero con estos conceutos ye imposible atopar una identidá cultural. Nin la cornisa cantábrica, nin una aldea, nin un barriu d'una villa tien una identidá cultural. Mesmamente, la gran mayoría de los pueblos estudiaos nos trabayos clásicos de l'antropoloxía social nun valdríen comu instancia d'identidá étnica. ¿Qué cultura nun vive de llau d'otres cultures basaes en formes de vida y estructures sociales paecies? ¿Qué pueblu nun ye vecín d'otros pueblos con mitos y creencies de la mesma mena? ¿Qué llingua nun ye la caña d'un árbol llingüísticu superior? Por bien nidiu y llendáu que tea un espaciu cultural ¿nun atoparemos siempre diferencies de tou tipu: llingüístiques, de creencies, de formes de vida? ¿Nun alcontraremos siempre rasgos asgaya paecíos a los d'otres cultures vecines?

Agora entiéndese por qué pa Ramón Valdés Asturias, comu Cataluña o Galicia, ye namás un territoriu alministrativu. Vacíase'l conceutu d'identidá cultural. Y si nun hai identidaes culturales, lóxicamente nun hai más que territorios alministrativos y fronteres dibuxaes en mapa. Dempués de faer imposible *a priori* la identidá cultural nun ye raro que s'estableza qu'hai namás dos identidaes: les fronteres alministratives y el clima. En consecuencia, diz que nun pue falase d'una cultura asturiana. Anque dempués faise mención a dellos rasgos culturales propios d'una supuesta rexón cantábrica. Si nun hai motivos pa falar de rasgos *asturianos*, muchos menos habría pa falar de rasgos culturales *cantábricos*, siendo comu ye la cornisa cantábrica ún de los exemplos más claros de dixebría cultural que puen atopase na Europa atlántica.

En cuartu llugar, convién evitar una visión preockhamiana del *universal* (del conceutu de cultura nesti casu). Dende'l puntu de vista de l'antropo-loxía social el términu cultura ye un términu científicu, un términu iguáu pola activi-dá científica, un términu del qu'hai que valorar, sobre tou, la so rentabilidá pa la investigación. Plantease si hai una cultura asturiana o nun la hai en términos del realismu escolásticu nun tien dengún sentíu (pal llabor científicu, sí pue tenelo pa otres actividaes).

VII

¿Podemos falar de cultura asturiana? Por supuesto que sí. Comu podemos falar de la cultura de Tapia de Casariego, o de les brañes o de la cuenca del Nalón. Según la prespeutiva qu'escoyamos podemos amirar pal comportamientu humanu (por exemplu, articuláu nos cuatro exes yá mentaos) y podemos aisllar una unidá d'estudiu, una cultura. Pero esta *cultura* nun ye daqué que tenga una entidá absoluta o independiente de l'actividá científica; ye, nin más nin menos, un términu iguáu pa entender la realidá.

La cuestión ye, entós, la siguiente: ¿hai una cultura asturiana? Ye indudable que sí: la llingua asturiana llanda una cultura asturiana. Pero nun sólo la llingua: otros vezos sociales y de tipu ideal permítennos usar el términu *cultura asturiana* pa estudiar fechos culturales y sociales que puen alcontrase n' Asturias. Pero sería una llocura dicir que nun puen usase otros términos. Tamién pue usase'l términu, por exemplu, cultura de les brañes, pa estudiar esa realidá social y cultural qu'atopamos n' Asturias. Pero hai varies clases de brañes y podría, entós, ser conveniente referinos a la cultura d'un tipu determináu de brañes. La rentabilidá científica ye la que xustificaría tal usu.

Planteamos entós asina'l nuesu tema: ¿ye útil usar el términu "cultura asturiana"? Creo que ye útil y necesariu. Comu pienso que ye posible usar el términu "cultura cantábrica", anque na mio opinión esti conceutu, poles razones yá daes, nun ye útil n'absoluto. Pero esto sería otra cuestión y, en tou casu, la supuesta validez o pertinencia d'esi términu nun refutaría, de denguna manera, la entidá de la cultura asturiana.

Si se me permite un símil llingüísticu, podemos dicir qu'hai una cultura asturiana, pero que tamién podemos ver la cultura asturiana comu una variante, un dialeutu de la cultura que s'atopa en munches partes d'Europa. Pero dientru de la cultura asturiana atopamos, al mesmu tiempu, munches variantes y dialeutos culturales. Y estes variantes y dialeutos culturales surden dende diversos puntos de vista: según el puntu de vista económicu, ecolóxicu, llingüísticu, según la estructura de la familia, etc.

Ye absurdo pretender la imposibilidá del conceutu de cultura asturiana. Tan dogmática ye esta postura comu la que pretendiera qu'hai una entidá metafísicamente unívoca que nun almite dixebra nin paecíos con otres entidaes diferentes.

Comu toles coses, la realidá cultural ye daqué que tien vida. Y cuando queremos estudiar, analizar conceutualmente esta realidá dende un puntu de vista teóricu, escápasenos gran parte d'esa vida y de los infinitos matices que-y faen alitar. Otru puntu de vista fairános ver dellos matices qu'enantes perdiéramos, pero al memsu tiempu escaecerá d'algunos aspectos que l'anterior teoría nos diera. Enxamás la teoría agota, estrinca la realidá. Cuando usamos el conceutu de "cultura asturiana" nun dicimos qu'agotemos la realidá, qu'alcontremos un ser en sí, un *noúmeno* en términos kantianos: simplemente tamos iguando una imaxen fecha col caleidoscopiu de la ciencia. Una imaxen que nos paez más útil, pertinente, fecunda y menos violenta cola viva realidá qu'otros de los conceutos posibles.

En tou casu, hai llabor que faer: estudiar la cultura asturiana o les cultures que formen la cultura d'Asturies, si se quier. Si nun pudo ser hai años, comu recuerda Ramón Valdés, si daquella perdióse la ocasión de poder agora cuntar con un corpus afayaízu, que Ramón Valdés taba destináu a dirixir, faigámoslo agora. Discutiendo so lo que ye la cultura asturiana. Estudiándola. Y, otra vuelta, volviendo a discutir pa faer lluz nel problema de la identidá cultural en xeneral y de la identidá cultural asuriana en particular.

Intelixentemente, Ramón Valdés fixo mención (Valdés, 1987, 238) a otru problema clave, el problema de la conciencia étnica. ¿Cómu n'Asturies se constituye la idea de grupu, la frontera étnica? Equí habrá de ver l'antropólogu cómo se manipula la idea d'identidá cultural asturiana, *tantu nun sen comu n'otru sen*. Pero ésti ye otru problema. Un problema que tenemos la obligación d'estudiar ensin dexar qu'afeute a los presupuestos de los nuesos estudios.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFIQUES

- Benedict, R.; *El hombre y la cultura*, Buenos Aires. E. Sudamericana, 1967
- Cabal, C.; *La mitología asturiana*, Uviéu. IDEA, 1983.
- Evans-Pritchard, E. E.; *Brujería, magia y oráculos entrē los azande*, Barcelona. Ed. Anagrama, 1976.
- Geertz, C.; *La interpretación de las culturas*, Barcelona. Editorial Gedisa, 1988.
- Geertz, C.; *El antropólogo como autor*, Barcelona. Ediciones Paidós, 1989.
- González, J. M.; *Asturias protohistórica*. Ayalga ediciones, 1974.
- González-Quevedo, R.; *Poesías ya hestorias*. Uviéu, 1980.
- Goody, J.; *La evolución de la familia y el matrimonio en Europa*, Barcelona. Editorial Herder, 1986.
- Heine, H.; *Alemania*, México. Universidad Nacional Autónoma de México, 1972.
- Lawrence, P. y Meggit, M. J. eds.; *Gods, Ghost and Men in Melanesia*, Nueva York, 1965.
- Llano, A. del; *Del folklore Asturiano*, Uviéu. IDEA, 1977.
- Shanin, T.; *La clase incómida*, Madrid. Alianza Editorial, 1983.
- Thomas, W. I. y Znaniecki, F.; *The Polish Peasant in Europe and America*. Dover Publications, 1958. La primera publicación iguóse n'añu 1918.
- Tylor, E. B.; *Origins of culture*. (Primitive Culture, I). Nueva York. Harper and Row, 1958.
- Valdés, R.; *Sobre Asturias y la cultura asturiana*, Xixón. Silverio Cañada Ed., 1987.
- White, L.; *The science of Culture*, Nueva York. McGraw-Hill, 1959.